

Самур

№ 7 (254) 2012-йисан 27-июль

1992-йисан январдилай акъатзава

ХАБАРАР

www.samurpress.net

Мад са къайгъударвал

Азербайжан Республикадин Президент Илгъам Алиева Ватандин Чехи дяведин иштиракчяр патал цийи серенжем къабулнава. И серенжамдалди 1941-1945-йисарин Ватандин Чехи дяведин ветеранриз къайгъударвал артухарун, абурун дуланажагъ хъсанарун патал тайинарнавай цийи стипендиядин къадар 55 манат я. Стипендия дяведин вири иштиракчийри (дяведин инвалидрилай гъейри) къачуда.

300 агъзур манат чара авуна

Азербайжан Республикадин Президент Илгъам Алиева и йикъара Гъасан бег Зардабидин музей гуьнгунна хтун патал серенжем къабулнава. Зардаб районда авай и музей патал Президентдин Игътиядин Фондунай Республикадин Медениятин ва Туризмдин Министерстводиз 300 агъзур манат пул чара авунва. Серенжем къилиз акъудун патал талукъ министерствойриз ва Республикадин Министррин Кабинетдиз герек тир тапшуругъар ганва.

Орфоэпиядин гафарган

Республикадин Милли Илимрин Академияда члал ва члалан илим вилик тухунихъ авсиятда Азербайжандин Президент Илгъам Алиева алай йисан 23-майди къабулай талукъ серенжем къилиз акъудун патал веревирдер давамарзава. Икъван гагъди са шумудра алмирин ижласар къиле тухвана, абурун теклифар чирнава. Са бязи алмирин азербайжан члалан орфоэпиядин гафарган гъазурна чапдай акъудун теклифнава. Абуру фикирзавайвал, азербайжан члалан орфографиядини са къадар дегишвилер къиле тухвана къанзава.

Азербайжан члал авай гъаларикай, адан маса члаларихъ галаз алакъайрикай, учебникрикай, члалаз талукъ Гъукуматдин программа къилиз акъудунин рекъерикай веревирдер зулуз Милли Межлисдин медениятин комитетдин ижласра давамар хъийида.

"Кирпидин" 60 йис

Республикадин сатирадинни юмордин журнал тир "Кирпидин" 60 йис тамам хъана. 1952-йисалай акъатзавай "Кирпиди" машгъур "Молла Несреддин" журналдин рехъ гъакъисагъвиледи давамарзава. Алай йисан 10-июлдиз В. Самедовадин тиварунихъ галай выставкадин тавханада журналдин 60 йисан юбилей къейд авуна. "Кирпидин" къилин редактор Полад Къасумова мярекатдиз атанвайбуруз журналдин 60 йисан рекъикайни агалкъунрикай, адан инлай къулухъ къилиз акъудиз къанзавай месъайрикай гегъеншдиз малуматар гана.

Мярекатдал республикадин тивар-ван авай журналистри, художникри ва маса ксари журналдин гъакъиндай чпин фикрар лагъана ва редакциядин коллективдиз юбилей тебрикна.

Тедбирда "Самур" газетдин журналистрини иштиракна. Чи редакциядин коллективди "Кирпидин" журналистриз мадни чехи агалкъунар тлалабзава.

Музей кардик кутада

Азербайжандин халичадин музей патал эцигъзавай цийи дарамат алай йисан декабрдалди гъазур жеда. Декабрдин вацра музей кардик кутада. И дарамат 2008-йисалай инихъ эцигъзава ва ам патал къватлнавай халичадиз ухшар къалуб хъянава. Къуд гъавадин дараматдихъ 18500 квадратметрдин майдан ава. Музей ачухардай мярекатда къецепатан уълквейрин талукъ министерствойрин регъберри ва пешекаррини иштиракда.

И ЧИЛ ХАЙИ ДИГЕ Я

Кцлар райондин Чехи Муругьрин хуьр

АГАЛКЪУНАРНИ АВА, ТАТУГАЙВИЛЕРНИ

Чи республикади Европадин Советдин "Къадардал гъалтайла тлимил халкъар хуьнин гъакъиндай сергъятра авай Конвенциядин" шартлариз гъикл амал ийизва?

ЕС-дин парламентдин къеве депутат - Ирландиядай тир Анастасия Гриская ва Албаниядай тир Серж Синани и суалдиз жаваб жагъурун патал и мукъвара Азербайжандиз атанвай. Страсбургдин къадардал гъалтайла тлимил халкъарин месъайрихъ галаз машгъул тир эксперттин группадик квай абуру чи республикадин халкъарин ихтиярар ва азадвилер хуьникай зулуз Европарламентда авуна къанзавай доклад патал делилар къватлавай.

Европадин Советдин Бакудин офисда чара-чара группарихъ галаз къилди гуьрушмиш хъийи эксперт гъална къанзавай месъаяр гъар са халкъдин векилривай чириз эгечина. 9-июлдиз къиле фейи ихътин гуьрушрикай сада чи республикадин лезги, авар, будугъ ва гуржи халкъарин векилри иштиракна. Эксперттин суалриз жаваб гайи «Самур» газетдин къилин редактор Седакбет Керимовади Азербайжанди аслу туширвал къазанмишайдалай инихъ адан къадардал гъалтайла тлимил халкъарин уьмуьрда хъсан патахъ къиле фейи дегишвилерикай рахана ва бюрократиядин энгелар сеbeb яз арадал къевезвай са бязи татугайвилерикайни ихтилатна.

Ам лезгийрин меденият вилик тухун патал гъална къанзавай месъайрикай рахана. И месъайрик лезгийр сигъдаказ яшаммиш жезвай хуьрерин мектебра лезги члалан тарсарин ери хъсанарун, лезги члалан муаллимар гъазурун, учебникар чапдай акъудун ва мсб. акатзава. 1992-йисалай инихъ республикадин радиоай гъафтеда къведра 15 декъикъада лезги члалал гузвай гунутриз эхиримжи са шумуд йисуз республикадин лезги агъалийривай яб гуз тежезвайди къейд авур С.Керимовади Ижтимаи телевидениди

мили члаларал, гъабурукай яз лезги члалал гунугар гъазурун важиблу тирди малумарна.

Азербайжандин лезгийрин уьмуьрда къетлен роль къугъазвай «Самур» газетдиз гъукуматдин куьмекдин игътияж ава лагъай С.Керимовади гъакъини вичин 20 йис татам хъанвай «Самур» Лезги Милли Меркез къедалди офис авачиз амайди къейд авуна.

Гуьрушда Азербайжандин гуржийрин диаспорадин къил, кхъираг-журналист Анна Барткулашвилиди, авар жемиятдин къил Мегъамед Бороева, БГУ-дин профессор Эседулла Къурбанова республикадин къадардал гъалтайла тлимил халкъарин гъална къанзавай месъайрикай, абурун меденият ва члал вилик тухун патал важиблу тир крарикай рахана.

Къадардал гъалтайла тлимил халкъар хуьн Европадин Советдин къилдин месъайрикай сад я.

Къадардал гъалтайла тлимил халкъар хуьнин гъакъиндай сергъятра авай Конвенциядай

ПОЗДРАВЛЕНИЕ ГЕНЕРАЛА

С глубочайшим уважением обращаюсь к руководству народной газеты "Самур" в лице главного редактора Седагет Керимовой, искренне поздравляя Вас с большим событием - двадцатилетием со дня создания газеты. Я очень внимательно, с неподдельным интересом изучаю публикации Ваших журналистов, с нетерпением жду ваши новые номера. С радостью могу заметить, что коллектив Вашей газеты преследует благородную цель поиска, обогащения и сохранения истории лезгинского народа. Помимо всестороннего рассмотрения богатейших традиций, в Вашей газете ярко освещаются злободневные проблемы, что тоже немаловажно. Хочу выразить личную благодарность Вам, преклоняюсь перед любовью, которую Вы питаете к своему народу, за Ваш огромный вклад в культурное воспитание молодого поколения в духе традиций, заложенных предками. Желаю Вашему коллективу успехов и процветания. Я искренне рад за то, что у лезгинского народа есть такой источник актуальной, полезной и ценной информации, соблюдающий высочайшие стандарты журналистского дела, как газета "Самур".

С уважением, ХЕИРБЕКОВ ЗАБИТ САБИРОВИЧ,
генерал-майор Российской армии

НОВОСТИ

www.samurpress.net

СЕКРЕТЫ ДРЕВНЕЙ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ФАРМАЦЕВТИКИ

Начался перевод одного из древнейших произведений азербайджанской фармацевтики, привезенного в страну из секретного архива Ватикана. Одна из них - работа азербайджанского автора Мухаммада ибн Махмуда Ширвани по фармацевтике и медицине на арабском языке, которая относится к XIII веку.

Этой рукописи в Азербайджане не было. Ее перевод займет минимум 4 года, так как не легко переводить средневековый арабский язык. В произведении дается обширная информация о лекарственных растениях и методах лечения, применявшихся в Азербайджане в средние века, а так же об уровне медицинской науки в то время.

Многие рукописи, привезенные из секретного архива Ватикана, написаны на латинском и других древних языках, однако в республике немного специалистов в этой области.

15-ЛЕТНЯЯ ДЕВОЧКА СТАНЕТ МЭРОМ

В палестинском городке Алар а ближайшие два месяца обязанности мэра будет исполнять 15-летняя местная жительница Башаир Отман.

В полномочия Башаир будут входить вопросы назначения сотрудников на должность и подписание официальных документов, за исключением финансовой отчетности.

Башаир назначена на эту должность в рамках специальной программы. По словам мэра, который поддержал инициативу, направленную на расширение прав молодежи и вовлечение школьников и студентов в процесс принятия решений, тинэйджер "стоит поддерживать не только деньгами".

Дагестанцы
соблюдают правила
гостеприимства
даже против своих
неприятелей.

П.Бутков

НЕПОВТОРИМЫЙ ДАГЕСТАН

СКАЗАНИЯ О ШАМИЛЕ

Кто сильнее?

В горах Дагестана, когда мальчику исполнилось 15 лет, считалось, что он уже возмужал. Рассказывают, что 15-летие сына Шамиля Гази-Магомеда в селении отметили ружейными выстрелами, состязанием в силе, ловкости, проведением скачек. Вечером, когда гости разошлись, Шамиль впервые решил побеседовать с повзрослевшим сыном. Он усадил его рядом с собой и, положив руку на плечо, спросил: "Тебе уже 15 лет, ты мужчина. Как ты думаешь, кто из нас сильнее?"

Гази-Магомед тут же, не задумываясь, сказал: "Разумеется, я сильнее".

Шамиль был раздосадован самоуверенным ответом юноши, так как это не соответствовало сложившимся среди горцев этикету. Он попытался внушить сыну, что тот еще молод, что у него нет жизненного и воинского опыта. Но юноша был непреклонен и на повторный вопрос отца вновь заявил, что он сильнее его.

Расстроенный Шамиль, почувствовав некоторую отчужденность, убрал руку с плеча сына и высказал ему свою обиду. На этот раз Гази-Магомед сказал: "Отец, я был сильнее тебя, пока твоя рука лежала на моем плече, а как только ты убрал ее, я стал и слабым, и беспомощным".

Наказание матери

После тяжелого поражения под Ахульго в горах был объявлен год траура. Под страхом смертной казни Шамиль запретил в имамате всякие увеселения. Свадьбы, праздники, обряды проводились без песен и танцев. Законы всюду преследовали слушников шариатских постановлений. Мать Шамиля, женщина прямого и смелого нрава, сочувствовала не меньше сына горю людей.

Как-то она зашла к живойшей на окраине села односельчанке, у которой родился внук. Женщины на радостях, забыв о запрете, стали петь колыбельные песни, убаюкивая ребенка. Проходящие мимо женщины тут же сообщили об этом мюридам Шамиля. Те немедленно прибыли к этому дому с угрозами и бранью. Но узнав, что в доме находится мать Шамиля, сообщили ему самому о случившемся. Шамиль приказал пригласить мать на шариатский суд. На суде был вынесен приговор - наказать мать Шамиля 25-ю палочными ударами. Судьи и исполнители воли шариатского суда - нукеры были в нерешительности. Шамиль сказал: "За нарушение установлений шариата полагается наказание, и от него в имамате не освобождается никто. Я как сын принимаю на себя наказание, вынесенное моей матерью".

Он оголил спину и лег под удары кнута. Но нукер не хотел его бить. Когда Шамиль приказал ему, он стал слегка бить имама, зная, что тот еще не оправился после раны, полученной под Ахульго. Тогда Шамиль вскочил, отобрал кнут у нукера и, несколько раз сильно ударив его, сказал: "Бить надо вот так".

Обозленный нукер нанес имаму все полагающиеся удары со всей силой. Шамиль с трудом - встал и потом три дня не мог подняться с постели. Но долг имама и долг сына он выполнил.

Особый указ

Во время Шамиля уважительно относились к женщинам, к их правам. Наряду с указами об охране и укреплении имамата Шамиль уделял особое внимание вопросам о положении горянки в семье. В те времена для того, чтобы поддержать женщин при разводе, требовалось определенной смелости.

Имам не раз убеждался, что горцы часто легко, без серьезной на то причины разрушали семьи. Например, среди более 400 семей гимринцев около 200 разводилось после сбора винограда, когда давали вино. Захмелевшие от вина горцы шутя могли дать раз-

вод своим женам. Стоило им при свидетелях сказать троекратно традиционную фразу "Развожусь с тобой" - и жена тут же покидала дом мужа. Часто при разводе женам не доставалось ничего из их общего состояния. При этом немалую роль играли лжесвидетели, дававшие показания в пользу мужей.

Женщины, обделенные при разводе, не раз писали жалобы Шамилю. Учитывая все это, имам издал особый указ

о разводе. Согласно ему, жены, покидавшие дом мужа, могли по своему желанию взять из общего имущества то, что хотели. А в сел. Гимры Шамиль запретил давить вино, чтобы мужчины спяно не разрушали семьи.

Месть горянки

Один из набов Шамиля, несправедливо обвинив жителя Цунтинского района в связи с русскими, повелел его убить... Цунтинец так искренне клялся в своей невинности, что мюрид, который должен был его казнить, заколебался и не убил его. Когда набов узнал, что мюрид не выполнил его поручения, он в гневе отрубил ему голову саблей.

У убитого мюрида была очень преданная и любящая жена. Узнав о казни мужа набовом Шамиля, она распространила слух, что ей очень тяжело жить с мужем, он издевался над ней, и она с радостью вышла бы замуж за его убийцу. Месть эта дошла и до набова, который был вдовцом. Ему понравилась жена мюрида, и он женился на ней.

В первую же брачную ночь бывшая жена мюрида сильно напояла набова, и когда он, опьянев, заснул, вытащила из ножен его кинжал шириной в ладонь и вонзила в сердце убийцы мужа.

На рассвете пошла она к Шамилю и призналась ему во всем. Рассказала ему о безвинно убитом муже. Шамиль простил женщину, затем после глубоких раздумий сказал: "Если среди моих верных людей происходит подобное, значит мой дом объят пламенем" (т. е. рухнет то, что создавал имам).

Ответ императору

После пленения Шамиля повезли в Петербург. Император пожелал побеседовать с легендарным имамом. Он спросил у него:

- Почетный имам, поведай мне, как ты со своей крошечной страной, напоминающей семья льна, положенное в кулак, по сравнению с Россией, мог бороться с великой империей в течение 25 лет?

На это Шамиль ответил: - Я всегда спал на пуховой постели, всегда ел только мед и масло, через каждый месяц брал новую невесту, ездил только на коне с одеялом.

Удивленный император поинтересовался у него, как это он на войне мог позволить себе подобную роскошь, не доступную даже императору России. В ответ Шамиль пояснил сказанное:

- Я всегда ложился спать смертельно усталый, поэтому, хотя и спал на земле, положив под голову камень, мне казалось, что лежу на пуховой постели; я ел, только сильно проголодавшись, и тогда любая пища казалась мне медом; только соскучившись, шел я в комнату жены, и она каждый раз казалась мне невестой; только очень усталый, измученный садился я на коня, и любое седло казалось мне мягким, покрытым одеялом сидением.

Император, восхищенный мудростью Шамиля, изъявил желание выполнить любую его просьбу. Имам попросил его, чтобы ему разрешили поехать на поклонение святым местам в Аравию. Там, в Медине, он обрел вечный покой.

ОБЫЧАИ ГОРЦЕВ

У мугинцев существовал обычай: когда приводили невесту в дом жениха, мать юноши должна была вылить на нее ковш теплого масла. Масло медленно стекало с головы вниз по одежде невесты. Мать жениха при этом поговаривала: «Пусть ваша жизнь будет сытной, всего будет в достатке».

У гонодинцев существовал следующий обычай гостеприимства. Когда балхарец со своей гончарной посудой приезжал в аул и в ауле у него не было кунака, то в таких случаях первый встретившийся гонодинец обязан был взять торговца посудой в гости. Гонодинец немедленно оповещал сельчан о том, что к нему приехал такой-то человек и привез с собой то-то. На это оповещение откликнулись в первую оче-

редь родственники гонодинца, а затем гонодинец вместе с балхарцем шествовал по аулу и не покидал его, пока не была распродана вся посуда балхарца.

В Рутуле существовал магический обряд, который, якобы, должен был помочь женщине восстановить способность к деторождению. Для этого женщина должна была перешагнуть через живого волка. Обычно обряд исполнялся зимой. Волков рутульцы ловили капканами и в живом виде доставляли в село. Тут сразу собирались бесплодные женщины и перешагивали через волка.

По обычаю читобцев первому ребенку имя может дать мать или ее родственники, второму, третьему - отец.

Обряд укладки ребенка в колыбель у рутульцев исполнялся в присутствии родственников и соседней. Присутствующие, поздравляя, говорили: «Дай ему долгую жизнь, пусть он будет послушным у родителей, отцом семи сыновей и умным джигитом. Пусть живет он до тех пор, пока сам не наступит себе на бороду».

Крестьянин, проводящий первую борозду, должен одеть овчинную шубу наизуток. Это означает, что урожай должен быть таким же густым и богатым как его шуба.

Подготовила к печати
АЗИЗРИН Севда

KƏNDLƏRİMİZİN TARİXİNDƏN

DİGAH

(Əvvəlki qəzetimizin 22 iyun 2012-ci il tarixli sayında)

Materiallardan görüldüyü kimi, kənd erkən orta əsrlərdə (V-X əsrlər) fəaliyyətdə olmuşdur. Yadelli işğalçılar tərəfindən dağıdılmış kəndin ərazisində həyat yenidən XIV əsrin əvvəllərindən canlanmağa başlamışdır.

Uzunömürlülərin söylədiklərinə görə vaxtilə kənd məscidində bunu sübut edən, ərəbcə qələmə alınmış əlyazmalar olub. Lakin 1918-ci ildə erməni daşnakları məscidlə yanaşı buradakı qiymətli alban kitablarını, ərəb əlyazmalarını da od vurub yandırmışlar. Bunu ermənilərin Quba qəzasında törətdikləri vəhşiliklərlə əlaqədar yaradılmış fəvqəladə təhqiqat komissiyasının üzvü A. Novatski 1918-ci ilin dekabrında Quba şəhərində şahidləri dindirərək Digah kənd sakini, 60 yaşlı Ömər Şixkərim oğlu da o vaxt öz ifadəsində bildirib. Doğrudur, məsciddəki kitabların bir hissəsi ermənilər gələndə buradan çıxarılıb gizlədilmişdi. Amma həmin kitablar bu günə kimi tapılmayıb.

Daha bir fakt. Kəndin indiki qəbiristanlığında 1333-cü ildə burada basdırılmış insanın baş daşı vardır. Onun ətrafında başqa qədim qəbirələrin olduğu bilinir. Amma onların baş daşları yerə batıb, çoxunun izi itib.

Tarixi mənbələrdə və arxiv materiallarında kəndin adı X əsrdə (ərəbcə qələmə alınmış "Abumuslimün tarixi" kitabında) XVI əsrin sonu - XVII əsrin əvvəllərində çəkilir. 1710-1712-ci illərə aid Cənubi Dağıstan xronoqraflarından, Rusiya Elmlər Akademiyası Dağıstan Elm Mərkəzinin Tarix, Arxeoloqiya və Etnoqrafiya İnstitutunun 1700-1730-cu illəri əhatə edən materiallarından, Rusiya Dövlət Hərbi - Tarixi Arxivinin 1810-1840-cı illərə aid sənədlərindən, həmçinin XIX əsrin bəzi rus müəlliflərinin məlumatlarından görüldüyü kimi, XVIII-XIX əsrlərdə Digah bir sıra tarixi hadisələrin mərkəzində olmuşdur. 1720-ci ildə Hacı Davudun dəstələri Qubanı İran işğalçılarından azad edərkən digahlılar da xalq azadlıq hərəkatında fəal iştirak etmişlər.

1809-cu ildə kəndin Qusar tərəfdəki dərəsində Quba dairəsinin rəisi polkovnik B. Vredenin başçılıq etdiyi rus qoşunu ilə ləzgilər arasında baş vermiş döyüşdə qazanılan qələbəyə digahlı Sərkərin silahlı dəstəsi də öz töhfəsini vermişdi. O vaxtdan yerli əhali həmin yeri "Xoxol dərəsi" adlandırmış, 99 il ötəndən, burada erməni daşnakları darmadağın edildikdən sonra dərəyə "Qanlı dərə" adı verilmişdir. Hələ "Qanlı dərə" hadisələrinədək digahlılardan 120 nəfər silahlanaraq xuluqlu Hacı Məhəmmədin və hilli Yarəlinin rəhbərlik etdikləri Quba üsyanında yaxından iştirak etmişdi. Digahlı Məhəmməd ilk dəfə olaraq 1837-ci ildə Quba üsyanı ilə Şeyx Şamil hərəkatı arasında əlaqə yaratmışdı. Onun nəvəsi Qaçaq Məhəmməd isə 1918-ci ildə erməni daşnaklarına və bolşeviklərə qarşı döyüşmüşdü.

1918-ci ilin mart-may aylarında Digah əhalisi Gelovaninin, Muradyanın, Sturanın, polkovnik Amazaspın bolşeviklərdən və əksəriyyəti erməni daşnaklarından ibarət dəstələrinə qarşı igidliklə döyüşmüşdür. Amazasp Digah, Alpan və Kudsnet döyüşlərinin xüsusilə ağır olduğunu demişdi. Ermənilərlə vuruşma zamanı 70-dək digahlı qəhrəmancasına həlak olmuşdu. Nəhayət, 1918-ci ilin mayın 18-də hadisələrin mərkəzinə çevrilən Digahda çağırılı Hatəm ağanın, kuzun-

lu Möhübeli əfəndinin, zizikli Əlibəyin, Dağıstandan köməyə gəlmiş Əbdürəhim əfəndinin və Ştul Mahmudun rəhbərlik etdikləri ləzgilərdən və azərbaycanlılardan ibarət birləşmiş qüvvələr erməni daşnaklarının 12 minlik qoşununu darmadağın etdilər.

Bütün bu hadisələr, Quba qəzası əhalisinin, o cümlədən digahlıların 1810-1842-ci illərdə rus işğalçılarına, 1918-1928-ci illərdə erməni daşnaklarına və bolşeviklərə qarşı mübarizəsi Müzəffər Məlikməmmədovun Bakıda çap olunmuş "Quba iğtişaşı" (2004) və "Qanlı dərə" (2009) kibablarında geniş işıqlandırılıb.

Digah qəhrəmanları ilə yanaşı, həm də ziyalıları, alimləri, məşhur insanları ilə şöhrət tapıb. XVIII-XIX əsrlərdə yaşamış məşhur ləzgi aşığı Ləzgi Əhmədin şagirdi olmuş digahlı şair Həməzət 1877-ci ildə Cənubi Dağıstanda çarizm zülmünə qarşı baş qaldırmış üsyanda iştirak etdiyinə görə sürgün olunmuşdu. XVIII-XIX əsrlərin ləzgi şairlərinin 170 il bundan əvvəl Dağıstanda tərtib olunmuş almanaxında Həməzətin də şeirləri vardır. O, yetim idi və gəncliyində bir neçə vilayəti gəzmişdi. Almanax 2008-ci ildə Mahaçqalada işıq üzü görüb.

XIX əsrin ortalarında Türkiyədə təhsil almış digahlı Əhməd əfəndi Quba qəzasının nüfuzlu alimlərindən və din xadimlərindən idi. "Tərcüman" qəzetinin 1896-cı ilin fevralın 4-də çıxmış 5-ci sayında göstərilirdi ki, o vaxt Quba şəhərində təsis edilmiş qiraətxanaya nəzarət iki adama-axund molla Zəkiyə və Əhməd əfəndiyə həvalə olunmuşdu.

Digahlılar həmişə təhsilə, elmə böyük maraq göstərmişlər. Ötən əsrin əvvəllərində əvvəlcə Tiflisdə, sonra Moskvada hərbi təhsil almış, gənc yaşlarında polkovnik rütbəsinə yüksəlmiş, eyni zamanda qiyabi olaraq Moskva Dövlət Universitetini bitirmiş, yaxşı hərbiçi olmaqla yanaşı, yaxşı filoloq və publisist kimi də tanınmış Fətəli Məlikməmmədov bu kəndin yetirməsidir. Onun ötən əsrin 20-30-cu illərində Bakıda çıxmış "Maarif və mədəniyyət", "İnqilab və mədəniyyət", "Revolyusiya və kultura" jurnallarında müxtəlif mövzularda, həmçinin xinalıqlılar haqqında dərc olunmuş məqalələri böyük maraq doğurur.

Böyük Vətən müharibəsi illərində Digah fizika və riyaziyyat elmləri sahəsində iki gənc alimi - İman və Həmdulla Məlikməmmədovları, həmçinin 24 yaşında prokuror işləmiş ali təhsilli hüquqşünas Tahirmirzə Məlikməmmədovu itirdi.

Müharibədən sonrakı illərdə kəndə yeni alimlər nəqli meydana gəldi. Tarix, fəlsəfə, texnika, biologiya, tibb, fizika elmləri və başqa sahələrdə Əlisultan Quliyevin, Şixzahir Hacıyevin, Fazil Mirzəxanovun, Murad Seyidovun, Şərafəddin Seyidovun, Cavid Hacıyevin, Sənan Həbibovun, Hacıbaba

Məlikovun və başqalarının qazandıqları uğurlar Digahın şöhrətini daha da artırdı. Uzun illər Azərbaycan Dövlət Universitetində işləmiş tarixçi Sabir Kərimovun, onun qızı, tarix elmləri namizədi Tamilla Kərimovanın (Koçayevanın) da adları quballılara yaxşı tanışdır.

Digahlıların təhsilə və elmə meyilliliyini digər faktlar da sübut edir. Respublikamızın yeganə iki Lenin ordenli müəllimi Oruc Məlikov Digah kəndindəndir. O, 1939-cu və 1951-ci illərdə həmin ordenə, 1942-ci ildə respublikanın əməkdar müəllimi fəxri adına layiq görülmüşdür. Onun doğma məktəbə və Quba Rayon Xalq Maarif Şöbəsinə rəhbərlik etdiyi illərdə qoyduğu ənənələr Digah kənd orta məktəbində bu gün də yaşayır. Rayonun nümunəvi məktəblərindən sayılan həmin təhsil ocağı hər il ali məktəblərə ən çox məzunu qəbul olunan məktəblərdəndir. Maraqlıdır ki, təkcə 1939-cu ilin iyun ayında "Kommunist" qəzetində Digah məktəbi ilə əlaqədar bir neçə məqalə və şəkil dərc olunmuşdur. Hazırda kənd orta məktəbinin yetirmələri müxtəlif peşə sahibləri kimi Rusiyada, Belorusiyada, Litvada, Özbəkistanda, Türkmənistanda, Türkiyədə, ABŞ-da, Almaniyada, İngiltərədə, bir sozlə, dünyanın 15-dək ölkəsində çalışır.

Kəndin məşhur adamlarından söhbət düşəndə Həkim Ağası oğlu Mirzəxanovun adı hörmətlə çəkilir. 1938-1941-ci illərdə Qusar Rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi vəzifəsində çalışmış H. Mirzəxanov nəinki Azərbaycanda, həmçinin postsovet məkanında Lenin ordeninə layiq görülmüş ilk partiya işçilərindən biri olub. Samur-Dəvəçi kanalının tikintisinə bacarıqla rəhbərlik etmiş Həkim Mirzəxanova bu sahədəki xidmətlərinə görə Lenin ordeni ilə yanaşı həm də SSRİ-nin ən yüksək pul mükafatı verilib. Birinci katib həmin pulla kanalın tikintisində çalışmış 20 mindən çox adamın arasında xüsusilə fərqlənmiş min nəfərədək kasıba paltar alıb. Böyük məhəbbət bəslədiyi həyat yoldaşına isə şal belə almayıb. Onun böyük təşkilatçılıq bacarığı və gərgin əməyi sayəsində Azərbaycan KP MK-nin Keçici Qırmızı Bayrağı ilk dəfə Qusar rayonuna verilib.

Böyük Vətən müharibəsi illərində Fransa müqavimət hərəkatının rəhbərlərindən biri olmuş Həkim Mirzəxanov yüzlərlə sovet əsgərinin əsirlikdən qaçmasına kömək göstərmiş, özü isə 1944-cü ildə alman faşistləri ilə döyüşdə qəhrəmancasına həlak olmuşdur. Onun həyat yoldaşı Sevdagül Mirzəxanova 1951-ci ildə III çağırış Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı seçilmişdir. Yerli əhali xalqın xeyirxah və qəhrəman oğlu Həkim Mirzəxanova neçə-neçə mahnı qoşub.

Müzəffər MƏLİKMƏMMƏDOV
(Ardı var)

Səhv edən axmaq deyil, axmaq, o səhvi təkrar edəndir.

B.Napoleon

XƏBƏRLƏR

www.samurpress.net

"Xoşbəxtlik günü"

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Novruz bayramı gününü "Beynəlxalq Xoşbəxtlik Günü" kimi qəbul edib.

Beynəlxalq Xoşbəxtlik Günü hər il martın 20-də qeyd olunacaq. Qərar İraqın BMT-dəki daimi nümayəndəsi Həmid əl Bayatının rəhbərlik etdiyi koalisiyanın təşəbbüsü ilə qəbul olunub. Gecə və gündüzün bərabərləşdiyi Novruz günündə bütün dünyada əlaqələr, təhsil və fəaliyyət proqramlarının həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Layihənin ikinci mərhələsi

Dünya Bankının direktorlar şurası "Azərbaycan kənd investisiyaları" ikinci layihəsini bəyənib. Onun reallaşdırılması nəticəsində ölkəmizdə 1,5 milyon nəfərə yaxın kənd əhalisi infrastrukturuna və sosial xidmətlərə daha yaxşı çıxış əldə edəcək.

Layihənin dəyəri 53,6 milyon dollar təşkil edir. Bundan 30 milyon dollar Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankının xətti ilə, 23,6 milyon dollar isə Azərbaycan hökumətinin layihədə iştirak payı hesabına ödəniləcək.

11 dilə tərcümə edilib

Görkəmli Azərbaycan dramaturqu, şairi və ictimai xadimi Hüseyn Cavidin 130 illik yubileyi münasibətilə geniş tədbirlər planı hazırlanıb. Həmin plan çərçivəsində H. Cavidin ev muzeyi və Bakı Slayyan Universiteti kollektivlərinin təşəbbüsü ilə dramaturqun "Şeyda" dramı 11 dilə (türk, rus, ingilis, alman, fransız, polyak, belorus, bolqar, Ukrayna, çex, yunan) tərcümə edilib. Tərcümələrdən ibarət kitab Hüseyn Cavidin yubileyi ərəfəsində işıq üzü görəcək.

Qəbələdə konsert verəcək

Avqust ayında Türkiyənin meqa-starı Tarkan Qəbələdə konsert verəcək. Hazırda müğənni bu konsertə hazırlaşır. Təşkilatçıların məlumatına görə konsert avqustun sonuncu dekadasında baş tutacaq. Tarkan Qəbələdə çoxsaylı pərəstişkarlarını sevindirmək üçün maraqlı proqram hazırlayıb.

Kariyəyə qarşı dərman

Çili alimləri kariyəsin dağıdıcı təsirinin qarşısını almaq üçün yeni dərman hazırlamışlar. Məlhəm sürtülən yerə bir dəqiqədən sonra təsir göstərməyə başlayır. Onu qidaya da əlavə etmək olar. Preparatı bir neçə dəfə qəbul etməklə kariyəsin qarşısını almaq olar. Yeni dərman bir il yarımından sonra kütləvi istehsal olunacaq və dünya bazarına çıxarılacaq.

Buzlaşma dövrü başladı

Böyük Britaniya Meteorologiya Komitəsi və iqlim araşdırmaları East England Universiteti Elmi araşdırma zamanı Avropanın müxtəlif nöqtələrində qurulmuş meteoroloji stansiyalarda qeyd olunan temperatur göstəricilərini təhlil edib. Təhlillər göstərib ki, Yer kürəsində global istiləşmə 1997-ildə dayanıb. Üstəlik, qarşdakı 15 il ərzində Günəşdə baş verən dəyişiklik səbəbindən temperaturun daha da aşağı düşməsi gözlənilir. "25-ci dönmüş" adlandırılan bu dövərdə temperatur 2022-ci ildə ən aşağı səviyyəyə düşəcək. Qeyd edək ki, analoji proses nəticəsində 1790-1830-cu illərdə Avropada orta temperatur 2 dərəcəyə qədər düşüb. Bu dəfə isə temperaturun daha da aşağı düşəcəyi, faktiki minibuzlaşma dövrü yaşanacağı istisna edilmir.

КВЕЗ ЧИДАНИ?

Чпин гьал къадим авунай

IX виш йисан араб тарихчи ал-Якъубиди кхъизвайвал, VIII виш йисан юкъвара арабрин халиф Абу Жафера, арабрал хазарри гуьжумзавайди чир хъайила, Дербент ва адан патав гьай чкаяр къадим авун къетнайн. Халифди вичин вилятта гзаф къушунар къватнайн ва абур Дербентдихъ рекъе тунай. Аскеррихъ галаз санал устларар ва фляерни рекъе гьатнайн. Халифди ракъурай арабри Дербентдин патав Камах, Мугъаммади-йа, Бак-Вак шегъерар эцигнайн ва абур мусурманрин къушунар авай чкаяр тир. Камахдин твар гилани авайвал ама. Машгъур лезги алим, тарихдин илимрин доктор, профессор Амри Шихсаидова лугъузвайвал, Мугъаммадийа гилан Гимейди, Бак-Вак Дарвагъ я.

Вириниз сейли алим Алкъвадар Гьасан эфендиди кхъизвайвал, 763-йисуз Дербентдин пачагъ Язида ибн Асадан буйругъдалди и шегъердиз хизанарни галаз 7 агъзур мусурман куьчарна. Язида абуруз Дербентдин патарив чка чара авуна ва Руьквелда, Къеле Суварда, Метагъида, Маргъада ва Билгадида Келеяр эцигун паталди буйругъ гана.

Гъа икI, арабри Дербентда чпин гьал къадим авун патахъай акбалтай серенжамар къабулнайн. Дербентдин патарив арабрин шумудни са хуьрер ва Келеяр эцигнайн. Цийи хуьрер вири Дагъбарыдин патав эцигнайн, Келеярни гъа и цлан патав тукъуьрнайн. Арабрин аскерар Келейра, абурун хизанар хуьрера яшамииш жезвай.

Чахъ кIелнавай бур пара ава

Октябрдин инкъилабдилаи вилик Дагъустандин агъалийрин анжах 3 процент саваду тир. Маса халкъарив геклигайла лезгийр виридалайни вилик фенвай. Чи халкъдин 18 процент саваду тир.

1913-йисуз Дагъустанда мектебдин яшда авай аялрин анжах 4 процентди кIелзавай. Лезги аялрин 12,8 процентди мектебра чирвилер къачузвай. Ина девлетлуйрин 84 мектеб авай. Абурукай 38 мектеб лезгийри ачухарнавай бур тир.

Гъа йисуз Дагъустанда 1700 мискIинди, 356 жумья мискIинри, хашпересрин 22 килсади ва чувудрин 26 синагогди къваллахзавай. МискIинрин патав араб чIалалди тарсар гузвай 766 мектеб кардик кутунвай. Лезгийр яшамииш жезвай Къиблепатан Дагъустанда гъам мектебрин, гъамни мискIинрин патав гъай мектебрин къадар генани пара тир.

Арада амай арчийр

1908-йисан СМОМПК-дин (Къафкъаздин тайифаяр ва чкаяр къалурзавай материалар авай къватIалдин) XXXIX паона арчийриз талукъ тир фольклордин материалар чапнава. Ина А. М. Дирран "Арчийрин чIал" тIвар ганвай очеркни ава.

Дагъустандин арчи халкъ авай чкадин гъакъиндай сифте гафуна икI кхъенва: "Арчийрин чIалал анжах Арчийрин гъвечIи хуьруьн агъалияр рахазва. И хуьр Кумухдилаи 50 верс яргъа кваз, Казикумухрин округда ава.

Арчийр чеб аварринни лакрин арада яшамииш жезватIани, абурун чIал лезги чIалан группадиз талукъ я".

Тарихдин вакъияяр себеб яз чавай къакъатнавай арчийрин мектебра алай вахтунда авар чIалалди тарсар гузва. Винидихъ тIвар къунвай къватIалда гъакIни арчийрин 10 къаравилини, 6 мах ава. Абур эвел и чIалал ганва, ахпа урусдалди гафба-гаф литературный таржума авунва.

Хайи хуьр такIан
касдиз ватанни
кIан жедач.

Лезги халкъдин
мисал

ЧIЕХИ МУРУГЪ

ЧИ ХУЬРЕР

КцIар райондин къадим хуьрерин арада «Муругъ» компонентдикай арадиз атанвай къве хуьр ава: ЧIеги Муругъ ва Зинданмуругъ. Тарихдин чешмейрай малум жезвайвал, абур къведни юкъван виш йисара кутунвай хуьрер я. «Муругъ» ойконим сифте яз X виш йисаз талукъ «Абу Муслиман тарих» ктабда дубуш жезва. Ана кхъенва: «Абу Муслиман хва Санжабахъ Сейфедин, Юсуф, Насирадин, Жамал, Абдуллагъ, Гьемзе, Али Бархут тIварар алай ирид хва авай. Абурукай Юсуф къуд хчин буба тир. Адан рухвайрикай Агъажан тIвар алайди Штул, амайбур Къуруш хуьре, абурун сихилрикай Шабан Хушнах, Халибан Хинов, Сейфедин Ф.ва, Рамазан Дигагъ, Юсуф Учук, Али Б.ч. кал, Халид Эчехуьр, Жамал Муругъ, Умар ва Мегъамед Ахцегъ, Харизм ал-М.л.к., Абдуллагъ Халтун, Режеб Т.п.г. (Тибиг), Халиф Штул, Рамадан Уьнуьгъ, Мегъамед Ал.к. хуьрера бине кутуна амуькна». (А.Р. Шихсаидов. Очерки истории, источниковедения, археологии средневекового Дагестана. Махачкала, 2008. С274)

1710-1712-йисарин хронографда къалурнавайвал, Ширваншагъ

II Ибрагъима (Шейх Шагъди) Къурагъни Куьре къаз кIанз лезги чилерал вегъейла ЧIеги Муругъ ва Зиндан Муругъ хуьрерин агъалийри куьревийриз куьмек гана. Къегъал сердер Михалан къушунда и хуьрерин агъалийрикай тир 200-далай гзаф ксари женг чIугвазвай. 1823-йисуз А.Максимовича чIугур ва Москвада чапдай акъудай Къафкъаздин чилерин картада хуьруьн тIвар Муругъ хъиз гьатнава.

Къагъриманвили тарихар авай ЧIеги Муругъдихъ тикрарсуз тIебиатни ава. Иервилерал гьалтайла и чкайрин тай авач. Маса гафуналди, ЧIеги Муругъ тIебиатдин мужидатрикай я. Ам Шагъ дагъдин ценерив гъай къакъан пелерин, къацу тамаринни цуькведин яйлахрин къужахда эКIа хъанва. Инаг къайи булахрин макан я. Виш йисар я Сувал, Верхер, Апул, Суна, БутI-бутI, Сенгер, Уьзден, Ларан, Некъи, Пикин, Къая булах, Къайи булах, СикIрен булахри хуьр вирилиз сейли ийиз. Муругъ 400-500 яшарин пипин тараралдини девлетлу я. Инин яйлахарни набататрин, иллаки цуькверин гзафвилелди чешнелу я.

Вичихъ яргъал тарихрихъ ялзавай гзаф топонимар авай, яшлу агъалийрин меце къедалди дегъ гафар амай, халкъдин

фольклор вилин нини хъиз хуьзвай и хуьре тарихар рахада вав. ЧIеги Муругърин дегъ сурари, ина дубуш жезвай къадим хуьрерин харапIайри, гъакIни яргъалди уьмуьр гъалай ксарин ихтилатри са береда ЧIеги Муругърин патав мад са хуьр - ГъвечIи Муругъ хъайидакай шагъидвалзава. Ономастикадин илимдал бинеламиш хъайитIа, "ЧIеги" тIвар алай хуьр аватIа, "ГъвечIи" тIвар алай хуьрни хъунухъ мумкин я.

Лезгийрин гзаф дегъ хуьрерин тIварар хъиз, Муругъни чи къадим гафарикай сад хъунухъ мумкин я. Къакъандал алай, вичихъ гзаф мекъи къуд авай и хуьруьн тIвар "мур" гафунин бинедаллаз арадиз атун акъудди къатIудай кар я. Азербайжанви алим Гъуьсейн Миртекъевидин фикирдалди и гаф къадим хурритрин чIала авай, "хва", "кас" хътин манаяр гузвай "мар" ва я "мур" гафуникайни арадиз атун мумкин я. Ада и тIвар гъакIни къадим гъалдей чIала авай "аллагъ-инсан" мана гузвай "ур" гафунихъ галазни алакъалу хъун мумкин я лугъуза. Маса фикрарни ава. Алимри и гафунин этимологиядикай хъсандиз веревирдер авуна атIай гаф лугъун чарасуз я.

Седакъет КЕРИМОВА

Пакизат ФАТУЛЛАЕВА

АЯЛВАЛ

Гьинва, гьинва вун,
Аялвал гуьзел?
Гьинва куьн, йикъар
Фад мугъман хъайи?
Алама куьн зи
Хуьр алай синел,
Булахрин клане,
Заз ятар гайи.

Ама зи уьмуьр
Гъвечи гелера
Зи кьвачери тур
Чуларал кьежей.
Ама зи уьмуьр
Вили шимера,
Тик гуьнейрик квай
Рекеьра кьекъвей.

БУБУ

Чуьхвей хътин михи цавай
Шаь ракъини хъверзава,
Чиг аламай къацан юкьвай
Зирек руша эверзава.

МУГЪМАН ХЪУХЪ ЗИ ЧИЛЕРАЛ

Твар-ван авай шаир ва публицист Пакизат Фатуллаева лезги поэзияда вичин кьетлен хатлуналди чешнелу тир, иер рифмайринни тешпиьрин галерея туькьурнавай, вичиз хас образралди сейли тир кьелемэгъли я. Пакизат Бейдуллагъан руш Фатуллаева 1948-йисуз Дагъустан Республикадин Стал Сулейманан райондин Агъа Макъар хуьре дидедиз хъана. Ада Дагъустандин Огни шегъердин интернат мектеб, Дагъустандин Гьукуматдин Университет ва Москвадин Литературадин Институт акъалтарна. Гзаф йисар я ада Магъачкъалада лезги члалал акъатзавай "Дагъустандин дишегъли" журналдин редакторвиле кьвалахиз. П. Фатуллаева "Зи экуь квал" ва "Ишараяр" ктабрин автор я. Адан эсерар урус члалазни таржума авунва. Зари ДР-дин медениятдин лайихлу кьвалахдар я.

Къулуьн къацу, хци пешер
Акъазва къвез кьвачера,
Булушкадин кьежей ценер
Аруш жезва метлера.

Гарув гвай киф хкъаз гъиле,
Агуд хъийиз хурудив,
Агакъзава а руш никел
Яр вегъенвай бубудив.

Ракъинивай хъун тавунмаз
Цуькведал чиг кьуруриз,
Кичъезвайтла, белки, рушаз
Бубу гару кьакъудиз?

ВАРЗ

Чуьнуьхна чин ракъини
Дагъдин къулуьхъ, руша хъиз.
Хъфизвач зун варцелай
Варз экъечлун гуьзетиз.

Ангъе зи дуст, ацлай варз,
Яргъарай зав рахазва,
На лугъуди, зи рикле
Вуч аватла акъазва.

"Буюр, буюр, дагъви руш,
Мугъман хъухъ зи чилерал,
Кутур шуькьуь рекъер зи
Буш дагъларин ценерал.

Ша ви халкъдин гъилер гваз,
Ина уьмуьр туькьуьра,
Зи дерейра, дагъарра
Чилин эквер куькьуьра..."

Къведа зи вахт, къведа зун
Вун бегъердив ацуриз,
Чилел хъиз, вал сифте яз
Яру пайдах аклуриз.

Геже хийир, азизди,
Зун хтана квалева.
Гагъ пенжердай килигиз,
Гагъ фонарь хъиз къавук квай,
Нур гуз, вун зи риклева.

ХКВЕЗВА ЗУН

Яру перем клунтлак туьхуьз,
Кьвачерик шим рахаз кьурай,
Хквезва зун дагъдай хуьруьз,
Манини захъ галаз хъурай.

Бубад хуьзвай суьруьйрал мад
Мугъман хъанвай зун къе, женжел.
Гагъ са клел къаз, гагъни масад,
Шагъ гун хъана авай пеше.

"Дири ая, - лугъуз, - и клел", -
Зазни гана бурма кватлаш.
Хъвер кьугъвазвай бубад сивел,
Клел къужахда жезвай агаж.

Хквезва зун сердендилай
Бубад патай саламар гваз,
Куьрпе клелен бедендилай
Саламатдиз капар чуьгваз.

Диде-хеб хъиз, шагъвар аку,
Къвез гуьгъуьниз, япал шедай.
Зани къада чумахъ какур,
Зунни виклегъ чубан жеда!

Яру перем клунтлак туьхуьз,
Кьвачерик шим рахаз кьурай,
Хквезва зун дагъдай хуьруьз,
Манини захъ галаз хъурай.

ТИУРФАН

Рахана цав кьурху кутаз
Шаь инсанрин риклерик,
Гуьзгуь хътин
Ракъинин чин
Къевириз кланз циферик.
Хъелер хътин цайлапанар
Чулав цава
Кьугъвазва.
Зурба кьванер,
Сел акьурла,
Дар дерейра кьудгазва.
Гьич садрани
Рей гудач за:
Зун тлуьфанрив
Таниш я.
Кичъе туьшиз,
Такабурдиз
Цайлапанар гуьзлемишиз
Вердиш я!

ЗИ ХУЬР КСАНВА

Рагъ хъфена ксурна хуьр
Къепербанда рагарин,
Я пек, я танг алачир ам
Яргъандик ква цаварин.

Секин я хуьр, ксанва хуьр
Серин нефес акъадриз.
Экв жедалди уях я вацл,
Лайлайдин сес аладриз.

Мад ракъини, теменар гуз,
Куз-куз, вичин саягъда,
Пакамахъ зи ксанмай хуьр
Къан хъийида къужахда.

ША, ЛЕЗГИ ЧЛАЛАЛ РАХАН!

Зи члал - Мой язык

Гъар са халкъдин сад лагъай
къетленвал адан члал я.

Главной особенностью каждого народа является его язык.

Инсанди вичин члалалди дамагна
кланзавайди я.

Человек должен гордиться своим языком.

Лезги члал дуьньядин дегъ члалари-
кай я.

Лезгинский язык является одним из древних языков мира.

Алимри адахъ 7-8 агъзур яшар ава
лугъузва.

Ученые утверждают, что ему 7-8 тысяч лет.

Лезги члалан группадик лезги, табасаран,
агъул, ругул, цлахур, кьйрицл,
будугъ, арчи, удин, хиналугъ члалар
акатзава.

К группе лезгинских языков относятся лезгинский, табасаранский, агульский, ругульский, цахурский, кризский, будухский, арчинский, удинский и хиналугский языки.

Лезги члал Къафкъаздин члаларин
группадик акатзава.

Лезгинский язык относится к кавказской группе языков.

И члалал рахазвайбур гзафни-гзаф
Азербайжанда ва Дагъустанда яша-
миш жезва.

Носители этого языка в основном проживают в Азербайджане и Дагестане.

Лезги члала кьилин пуд наречие ава.
В лезгинском языке три основных наречия.

Ибур куьре, къуба ва ахцегъ наре-
чияр я.

Это кюринское, кубинское и ахтынское наречия.

Лезги члала ругуд диалект (гуьне,
яркли, кьурагъ, къуба, ахцегъ, фияр)
ава.

В лезгинском языке существуют шесть диалектов (гюнейский, яркинский, курахский, кубинский, ахтынский, фиярский).

Лезги члала гьаклени гзаф къадар
гъвечли нугъатар ава.

В лезгинском языке также имеется множество маленьких говоров.

Литературный члалан дибда гуьне
диалект гьатнава.

Основой литературного языка является гюнейский диалект.

МИЛЛИОНРИН РИКЛЕРА АВАЙ СТАЛ СУЛЕЙМАН

Са вахтунда Максим Горькийди вичиз ХХ виш йисан Гомер твар гайи Стлал Сулейманакай Лахутиди икI кхъенай: "Стлал Сулейманан твар эбеди яз дуьньядин миллионралди инсанрин риклера амуькда." Гьакъикъатдани гьакI я. Вич чи арада амачиз 75 йис хъанватлани, чIехи шаирдин поэзия кьвердавай жанлу ва гужлу жезва, ада миллионралди клелзавайбурун риклериз чимни экв гузва, абур уьмуьрдал ашукъарзава ва ам мадни хъсанарун патал женгиниз къарагъарзава.

Шумудни са уьлквейра Стлал Сулейманан эсерар тикрар-тикрар чапдай акъудзава. Адан яратмишунар ахтармишзавайбурун къадарни кьвердавай пара жезва. И мукъвара чи редакциядин мугъман хъайи, вич Дагъустандин Хуьруьгрин хуьрай тир жегил литератор Мурад Саидовни гьа ихътин ксарикай я.

М. Саидова лугъузвайвал, Сулейманан шиирар дуьньядин 100-далай гзаф уьлквейра чап хъанва. Гьа уьлквейрин газетри ва журналри шаирдин вишералди макъалаярни очеркар чашнава. Жегил литератордихъ а материалар вири кватIна, урус члалаз элкьуьрдай ва клелзавайбурув агакъардай ният ава.

М. Саидова лугъузвайвал, Азербайжандин 50-далай гзаф машгур шаирри Стлал Сулейманаз шиирар бахшнава, адакай газетрииз ва журналрииз цудралди макъалаяр акъуднава. Алай вахтунда жегил литераторди Азербайжанда Сулейманаз талукъарнавай материалар кватIзава. Ахпа ам Гуржистандиз фида. Гьа икI, шумудни са уьлквейрай материалар кватIна, виликай кьвезмай 3-4 йисан къене гзаф зурба ктаб акъудда ада.

"САМУР"

YENİ NÖQTEYİ-NƏZƏR

QƏDİM HURRI İZLƏRİ

Hüseyin Seyidisa oğlu Mirtəqəvi 1952-ci ildə Təbrizdə anadan olmuşdur. Uşaqlıq illəri ana yurdu Qubada keçmişdir. Bakıda orta məktəbi bitirib ADU-nun geoloji coğrafiya fakültəsində təhsil almışdır. Uzun illər Azərbaycan EA-nın Coğrafiya İnstitutunda, sonralar Qızılağac Dövlət Qoruğunda çalışmışdır. Hazırda Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Elmi Mərkəzinin redaksiya müdürüdür. Onun elmi tədqiqatları qədim sivilizasiyalarla bağlıdır.

Bu məqaləni yazmağım son vaxtlar respublikamızda işıq üzü görmüş ən yaxşı kitablardan biri - tanınmış yazıçı-jurnalist Sədaqət Kərimovanın "Qusar və qusarlılar" ensiklopedik toplusu ilə bağlıdır. Tələblik dövründən tanıdığım, o vaxt savadı, bacarığı, qələmi ilə hamımıza nümunə olan Sədaqət bu kitabı ilə sözün əsl mənasında böyük bir abidə yaratdı.

"Qusar və qusarlılar" ensiklopedik toplusu bir ilin və ya beş ilin məhsulu olan adi informatik monoqrafiya deyil. Bu, müəllifin "Ömür kitabı"dır. Uzun illərdən bəri üzərində işlədiyi bu kitabın ayrı-ayrı bölmələri, Qusar şəhərindən ən ucaq kəndə qədər, doğma torpağa, onun dağına, qayasına, çəmənlinə, meşəsinə, otuna, çiçəyinə, bulağına, çayına, şələləsinə olan övlad məhəbbətilə doludur. Bu kitabda müəllifin ən böyük sevgi payı insanlara - ad qoyub gedənlərə, bu günün ağbırçlıqlarına və ağsaqqallarına, yaradıcı şəxsiyyətlərə, el-obasını dünyaya tanıdılara, adi-mərd insanlara - bütün ləzgi xalqına olan həm övlad, həm ana sevgisidir! Kitab boyu Sədaqətin bu sevgisi dağ suları kimi damla-damla toplanır, bulaq kimi qaynayır, cəmlənib güclü bir selə çevrilir.

İşlədiyim Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Elmi Mərkəzində "Qusar və qusarlılar" ensiklopedik toplusu barədə əməkdaşlarımızı məlumatlandırdım, fəxrle müəllifdən danışdım...

Bu əsər layiqli, informasiya ilə zəngin, nəfis tərtibatlı ensiklopediyadır. Burada olan coğrafi-topoqrafik, tarixi-etnoqrafik məlumatlar yüksək səviyyədə yazılıb ha-zırlanmışdır. Topluda cəmlənmiş materiallar əsasən Qusar rayonuna həsr olunsa da, bu kitabda

bütün Azərbaycanda, Dağıstanda, Türkiyədə, dünyanın digər yerlərində yaşayıb fəaliyyət göstərən ləzgi xalqının tanınmış şəxsləri və dostlarının həyat və fəaliyyəti, onların keçmişinin və bu gününün bütün sahələri əhatə olunur.

Əsərin ən çox xoşuma gələn cəhətlərindən biri də onun iki dilli olmasıdır. Xüsusi qeyd edim ki, Qusar rayonu ərazisindəki toponimlərin ləzgi dilində verilməsi, onların etimologiyasının aydınlaşdırılmasında müsbət rol oynayır.

Kitabdakı ləzgiçə-azərbaycanca lüğəti oxuduqca, Qubada keçən uşaqlığı, mənə analıq etmiş, rəhmətlik anamın ləzgi rəfiqələri, qonşularımız, məktəb yoldaşlarım yadıma düşür. Uşaqlıqdan yaddaşıma həkk olunmuş ləzgi dilində sözlər, ifadələr şirin xatirələrə bürünüb bu günə qayıdır.

Bu kitab böyük zəhmətin bəhrəsidir. İnanıram ki, "Qusar və qusarlılar" ensiklopedik toplusunda cəmlənmiş materiallar istənilən səviyyəli ensiklopediya və məlumat kitabları üçün gərəkli mənbə olacaq. Sözsüz ki, bu kitabdan bizim hazırda üzərində işlədiyimiz "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası"nın yazılmasında istifadə olunacaq.

"Qusar və qusarlılar" kitabı həm də mənə də apardıığım tədqiqatlarla bağlı oxucularla bəzi fikirlərimi bölüşmək istəyi yaratdı. Mən ilkin ixtisasıma görə coğrafiyaşünasam və son illər tarixi-coğrafiya ilə məşğulam. Amerikanın qədim sivilizasiyaları, xüsusilə qədim İnk imperiyası, inklərin dili və mənsəyi mövzuları üzrə tədqiqat aparıram. (Onu da deyim ki, beş yüz ildən artıqdır ki, dünya elmi bu suallara cavab tapa bilmir). Qədim sivilizasiyanı yarıdanların izlərini tapmaq məqsədilə Avrasiya məkanında teo-etnoqrafik paralellər axtarmaq bizə

bir sıra maraqlı həqiqətləri də üzə çıxarmaq imkanı vermişdir. Onlardan biri də ləzgi və digər Dağıstan xalqlarının dilində olan söz və ifadələrin, teonim (yeni tanrı adları) və mifoloji qəhrəmanların Amerikanın qədim xalqlarının dillərində tapılması və sair uyğunluqlardır.

Apardıığım tədqiqatdan məlum olur ki, Amerikadakı qədim ink, atstek (aztek), maya və digər imperiyaları yaradanlar Asiyadan gəlmə xalqlardır. Onların içərisində isə ən maraqlısı vaxtilə Mitanni dövlətini yaratmış hurrilərdir (xurri). Məlum olur ki, Qafqaza və daha sonra Asiya qitəsi boyu şərqi miqrasiya edən bu xalq, digər xalq və tayfalarla birlikdə, böyük yaradıcı-qurucu fəaliyyətdə olmuşdu. Apardıığımız tədqiqatdan güman etmək olur ki, hurrilər ləzgi və digər Dağıstan xalqlarının da etnik əcdadlarından biridir.

Hurriyəramızdan əvvəl 3-cü minillikdən tarixə məlum olan xalqdır. Onlar Suriyadan Qafqaza qədər yayılmış, təqribən 3500 li bundan əvvəl Şimali Mesopotamiyada Mitanni dövlətini yaratmışlar. Hurrilər Günəşə sitayiş edirdilər.

Qədim hurri, het və uqarit (xanaan) mifologiyalarını, həmçinin "Avesta" mifologiyasını araşdıranda onların mifik qəhrəmanlarının adlarını ləzgilərin yaşadığı ərazilərin toponimlərində gördüyüm üçün Qusar, Xuray, Yasab, Urva (Vurvar), Ləgər, Xürel və s. toponimlərlə bağlı fikirlərimi bölüşmək istəyirəm.

QUSAR toponiminin "qacar", "kas" - "kasar" (yəni kaslar), "qusar" (rus alay zabiti), "kövsər" və s. sözlərdən yarandığını yazırlar. Biz isə "Qusar" adının daha qədim mənbədən yarandığını fikirləşirik. Qədim hurri-xanaan mifologiyasında tanrılar içərisində Kusar-va-Xasis var. Sənətkarlar tanrısı sayılan Kusar-va-Xasis adının mənası "bacarıqlı (yaxud "gərəkli") və müdrik" deməkdir. Əgər Qusar toponiminin bu mənsəyindən qəbul etsək, onda şəhərin adı "Kusar va Xasis" mifik sənətkarlıq tanrı-qəhrəmanın adından olub, mənaca "bacarıqlı, gərəkli və müdrik" mənasını verir.

Tarixdən digər bir Kussar şəhəri də məlumdur. Eramızdan əvvəl 2-ci minillikdə, hurrilərlə yanaşı yaşayan qədim hetlərin paytaxtı Kussar şəhəri idi. Bütün bunlar araşdırılmalı, öyrənilməlidir.

URVA. Ləzgi dilində bu kəndin adı Vurvardır. Bu toponimi "urva", ləzgiçə "vurva" sözü ilə bağlayırıq. Fikrimizcə kəndin adı daha qədim mənbədən yaranan iki sözdən ibarətdir - "ur" ("vur") və "var". "Ur" (vur) sözünün mənası "tanrı-insan" deməkdir. (Zərdüştəqədərki "Avesta"da əfsanəvi Yima (Him) Günəşin oğlu, göydən gəlmiş tanrı-insandır.)

"Vur" sözünü ləzgi dilindəki, kənd mənasını verən "xur" (xür) sözünün zaman ərzində dəyişilmiş variantı kimi də izah etmək olar. Kəndin adının ikinci hissəsi - "var" sözünün etimologiyası çox maraqlıdır.

Zərdüştəqədərki Avestaya görə Ahura Məzda şiddətli soyuqların və sonra böyük daşqınların olmasını yer üzünün ilk insanı və hakimi Himə (Yimaya) xəbər verir. Tövsiyə edir ki, Him böyük bir qala - "vara" tiksin. Bütün sağlam insanları, heyvanları və bitkiləri varada cəmləsin ki, soyuq və daşqın dövrlərində onların kökü kəsilməsin. Hurri-uqarit mifologiyasında, əfsanəyə görə Himə tapşırılmış bu varanı (qalanı) Kusar-va-Xasis tikir. Buradan da Urva kəndinin ləzgi deyişi "Vurvar"dakı "var" (vara, yeni qala) sözünün mənası aydınlaşır.

Beləliklə, "ur" ("vur") - "tanrı-insan", "var" (vara) isə "qala"dırsa, onda kəndin adı "tanrı-insan (Himin) qalası" mənasını verir. Əgər "vur" sözünü "xur" (xür) - kənd mənasında qəbul etsək, onda Vurvar - "xurvar" (yaxud "xürvar") "qalakənd" kimi mənalanacaq.

"Urva" sözünün digər mənasını "Avesta" dilində olan "ruh" mənasını verən "urva" (urvan) sözü ilə də bağlamaq olar.

XURAY. Bu kəndin adı da, fikrimizcə hurri mənşəlidir. Hurri-xanaan mifologiyasında yazılır ki, Masat-Xuray Udhummi (yəni "Ut" (günəş) + "uhummi" Yima (Him) ölkəsinin şahı Pabellanın (Babilin) qızıdır. İzah edilir ki, Masat-Xuray adının mənası "Hurrili qız" deməkdir. Onda "Xuray" ("hüray") - hurri xalqından olan insan "hurri-li" deməkdir. Buradan bir nəticəyə gəlmək olur ki, ləzgilər kəndə elə-belə "xür" demirlər. Bu, qədim, bəlkə də əcdad olan, hurrilərin adı ilə bağlıdır.

XÜREL. "Xür", yaxud "xur" sözünü həm qədim hurrilərin adı ilə, həm də günəşpərəstlik dövründən, "Avesta"dən gələn "xur", "xurşid" - Günəşə verilən epitet - "mənbə" (istok), "əbədi mənbə"

mənasilə bağlamaq olar. Onu da qısa qeyd edim ki, ilkin, zərdüştəqədərki "Avesta" camaatı atəşpərəst yox, günəşpərəst idi. Vaxtilə meşələrin daha çox ərazini tutduğu bir zamanda yaşayış üçün kənd yerləri daha açıq, günəş tutan ərazilərdən seçilirdi. Ona görə də kəndlərin "xür" (xur) - "günəş", "günəşli yer", "günəş dağ döşü" adlanması da təbiiyədir. Xürel toponiminin ikinci hissəsi - "el", həm xalq, həm də "il" ("ilu") - tanrı mənasında ola bilər. Onda Xürel kəndinin adını "Hurri eli", "Günəş Tanrım" ("xur"-günəş, "il"-tanrı), yaxud "Tanrı kəndi" kimi mənalandırmaq olar.

YASAB. Bu kəndin adını da hurri-xanaan mifologiyasından tapırıq. "Yassab" mifoloji qəhrəman "tanrı nəslindən" sayılan Karatunun (Karaturun) böyük oğlunun adındandır. Bu adın mənası "Qoy tanrı təsdiq etsin!" deməkdir.

LƏGƏR (LAKAR). Hurri dilində "luqi", "luka" hakim, çar, böyük adam deməkdir. Dini mənadasa "loka" tanrı yeri, əfsanəyə görə "sehirlə yer" deməkdir. Guya "tanrılarla divlər arasında" möcüzəli belə bir yer "Lakar" var imiş.

Xəzər və Qafqaz toponimlərinin mənası haqqda nələr deyilməyib? Biz lap təzə söz, özü də ən realını, ən inandırıcısını deyirik. Hurri (xurri) dilində "xaz", "xazzi" şimal deməkdir. Mitannidə yaşayan hurrilər onlardan şimalda yerləşən Qafqaz dağlarına müqəddəs ibadətqah kimi baxır və Kavi-xazzi (kazzi), yəni "şimal ibadətqahı", "şimal möminləri (dağları)" deyirdilər. Hurrilər Xəzər dənizini Xazzi-ar, yəni "şimal suları" adlandırırdılar...

Toponimlərin, yeni yer adlarının mənalarnı açıdıqca, tarixin əfsanəvi dərinliyinə girdikcə insan özü dərinləşir, zənginləşir.

Biz bu qısa yazıda Xəzər, Qafqaz, Qusar və Qusar rayonunun bir neçə kəndinin adlarının mənasını qədim hurri dili və mifologiyasından aradıığımız maraqlı nəticələrin köməyi ilə araşdırmağa çalışdıq. Məqsədimiz ləzgi xalqının tarixinə, etnogenezinə yeni nəzər salmaq və sizlərin diqqətini də bu maraqlı mövzuya cəlb etməkdir. İstəyirəm ki, sizinlə birlikdə, "Samur" qəzeti vasitəsilə bu mövzuda diskussiya açaq, bildiyimizi bir-birimizlə bölüşək.

Hüseyin MİRTƏQƏVİ,
Azərbaycan Milli Ensiklopediyası
Elmi Mərkəzinin redaksiya müdiri

АХЦЕГЪРИН КІЕЛЕ ВУЧИЗ КЪАЗ ХЪНАЧІР?

Вичин тІвар вириниз сейли тир имам Шамила са вахтунда Ахцегъ кіеледал вегъейди тарихчириз хъсандиз чида. Амма адавай кіеле къаз тахъунин себедар вирибуруз чизвач. Тарихчи Булач Гъажиева фагъум-завайвал, кіеле хуыз урусриз лезгийри куьмек ганай ва гъавилияй Шамилан куьшундивай ам къаз хъначир.

Тарихдин чешмейрай ихътин са делил малум жезва: XVIII виш йисан эхирра ва XIX виш йисан сифте кыллера Туьркияди ва Иранди цІийи кыллерай Къиблепатан Дагъустандиз басрухар гайила 4 агъзур лезги хизанди Россиядин ватандашвал къабулнай. Идахъ гъа вилайтдин экономика, алишвериш, меденият вилик финин карда чІехи метлеб авай.

Генерал Евгений Головина 1838-1839-йисара Ахцегърин муькув кіеле эцигайла са къадар лезгийр ина урус куьшунда къуллугъдал акъвазна. Аскерри абурун куьмекдалди куьруь вахтунда чІехи варар, минара, барутдин гъамбархана ва казармаяр эцигна.

Килиса эцигунни рикелдай ракъурнач. Кіеледа 8 тупни авай. Кіеледа авай урус офицерризни аскерриз, 300-далай гъаф лезгийрини куьмек гузвай. Лезгийрин чІехиди Алисултан тир. А чІавуз Къафкъаздин даяе кызгъиндаказ кыле физвайтІани, 10 йисуз Ахцегърин кіеледик къагъай касни хънач.

Ингъе 1848-йисуз Шамил вичин муьруьдарни галаз Рутулдиз атана. Ада илисуви Даниял бег ва Гъажимурад урусар авай Ахцегъ кіеле къун патал рекъе туна. Чкадин лезгийри Шамилан куьшундиз куьмек гана ва 10 агъзурдалай гъаф муьруьдар Ахцегъиз гъахъна. Муьруьдари ара датІана кіеледиз гуьлле гана. Амма анаг къаз хънач.

Кіеледа авай урус аскеррин командир полковник Федор Филипович Рот тир. Ада муьруьдриз рей гудалди къеьгалвилелди кын хъсан я, лагъана даяе давамарна. Са герендилай адал хер хъна. Комендант Рот тадиз кІвализ хутахна, хер кутІуна. Ада военный совет кІватІна, офицерриз ва Алисултаназ вичин патав теклифна. Атанвайбуруз,

гъаКІни Алисултаназ полковник чарпайдал къатканваз ва адан вилик, метІер чилиз яна, шехъзавай адан 17 йис хъанвай руш акуна. Ам гъа и йикъара Петербургдай каникулриз иниз бубадин патав атанвай. Нина тІвар алай и руш гъасятда Алисултаназ вили куьна. Гъавилияй офицерри чпи кіеле вугудач, эгер чара тахъайтІа, ам хъиткынарда лагъайла, Алисултанази кын куьна. Ада я вичин, я вичин рушан чанарин гъайиф текъезвай комендантдин жуьрэтдиз чІехи кымет гана ва кіеле хуьн патал вири алахъунар авуна.

Гуьгъуьнин юкъуз муьруьдрын ягъунар акъван гуьллубур хъна хъи, барутдин гъамбархана хъиткынна цавуз акъатна, гъа идакди гъаф аскерарни офицерар къена. Полковник Рота вич бастиондал тухун буйругъ гана. Ам акур аскерри "гъурра" лугъуз гъараярна ва женг давамарна.

20- сентябрдиз Шамила кіеледал къетІи гъужумна. Амма Алисултаназ кІеретІди ва сагъ амай аскерри эхирдалди женг чІугуна муьруьдар кіеледиз ахъайнач. Гуьгъуьнлай

Самур дерада генерал М. З. Аргутинскидин-Долгорукован аскерар пайда хъана. Шамил дагълариз хкаж хъхъана. Полковник Рот сагъ-саламатдиз амукъна. Ахцегърин кіеле муьруьдрикай хуьниз килигна адаз генералмайордин чин ва 1200 манатдин ижара гана. Урус пачагъди лезги Алисултаназни разивал къалурна. Адаз полковникдин чин гана. Гададиз Нинадал эвленмиш жедай ихтияр гана ва абурун мехъерар вичин имаратда авуна. Гуьгъуьнлай Тифлисада чІехи къуллугъдал акъвазай ва генералдин чин къачур ахцегъви Алисултан урусринни туьркверин арада кыле феий даяеда игитвилелди гълек хъана.

М.МЕЛИКМАМЕДОВ

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

ЛЕЗГИ АГЪМЕД - 250

Чи литературадик члехи пай кутур, аямдин гъахъсузвилер русвагъ авур, дубняда къекъвена, гъа девирдин гъар са кардикай хабардар хъайи, вичин эсерар къуд - лезги, азербайжан, араб ва фарс члаларал тесниф авур, гъам лезги, гъамни Азербайжан литературадин багъа инжияр тукълуьрай, устад сеняткар твар къачур, вичин уьмуьрдин эхирдалди риклин сидкъидай халкъдиз къулуьгъ авур ватанперес ашукъ ва шаир Лезги Агъмед 1762-йисуз Кцар райондин Вурварин хуьре дидедиз хъана.

Лезги Агъмед XVIII виш йисан сеняткарнин арада тварван авай, ашукърин межлисра гъамиша гъалибвал къазанмишай мазан тир. Лезги Агъмедакай сифте малуматар ва ада азербайжанви ашукъ Хесте Къасумахъ галаз хъайи гъуьжетра лагъай члалар 1894-йисуз Тифлисада урус члалалди басмадай акъатай “Къафкъаздин вилайтрикай ва тайифайрикай суьгъбетзавай кватлалда” гъатнава.

Лезги Агъмеданни Хесте Къасуман арада хъайи гъуьжетрин къуд члал 1937-йисуз Бакуда азербайжан члалал акъатай “Ашукъар” ктабда гъатнава. Лезги члалал Лезги Агъмедан эсерар сифте яз 1965-йисуз “Дуствал” кватлалдин 2-нумрада чап хъана: “Шекер хътин”, “Хъел хъана хъи”, “Мурсал хандиз”, “Дубня я им, къведай вири бередай” ва “Хабар туш”. И члалар М. Къурушани Къ. Фаталиева Къуруш хуьруьн агъалийрин сиверай кватл хъувунвайбур я.

Алатай асирдин 70-йисарилай кыл кутуна Лезги Агъмедан эсерар жуьреба-жуьре кватлалдин ва учебникрин чинриз акъатна. Месела, 1978-йисуз акъатай “Лезгийрин поэзиядин анталогияда” адан “Хъел

хъана хъи”, “Ашукъ Саидаз” (и шиирдал маса ктабра “Мурсал хандиз” ва “Я залум хан” тварар ала) ва “Лезги Агъмеданни Хесте Къасуман гъуьжет” гъатнава. И шиирар 1990-йисуз Магъачкъалада басма хъайи “Лезгийрин революциядин вилик квай девиррин литература” ктабдани ава.

Эхиримжи йисара шаирдин эсерар азербайжан ва урус члаларални акъатна. 1987-йисуз Бакуда чапнавай “Дагъустандин савкъатар” кватлалда Лезги Агъмедан пуд шиир ва 1988-йисан 1- сентябрдиз Хасавюрт шегъердин “Дуствал” газетда къве шиир ганва. И газетдин чинриз сифте яз Лезги Агъмедан шикилни акъатна. Шаирдин къамат художник Низами Къагъриманова, агъсакъларин риклел хкунрал бинеламиш хъана члугунва. Лезги Агъмедан шикил “Самур” журналдин 1993-йисан 3-нумрадан ганва. Шаирдикай Кцар райондин Пигъир-жалрин хуьре яшамшай сейли ашукъ, гъаф йисара эдин межлисриз ярашух гайи Уружани (1928-1993) гъаф малуматар ганва.

Лезги Агъмедан члалар милли мектебрани чирзава. Адан эсерар аялри 7-8-синифра келзава. Шаирдин эсерар илимдин бинедаллаз сифте яз Гъажи Гашарова ахтармишна ва алимди абуруз лайихлу къьметни гана. Гъа икI, ам литературадик хкун патал Къуруш Мегъаеда, Къасум Фаталиева, Мавлуд Ярагъмедова, Къурбан Акимовани члехи зегъметар члугуна. Ятлани Лезги Агъмед келзавайбур патал гъелени сирлуди яз амай шаиррикай я. Гъеле адан уьмуьрдихъ ва яратмишунрихъ галаз авсиятда суал аламай месэлаяр гъаф ава.

Йисар алатунивай ашукъдин цийи эсерар винел акъатзава ва чап жезва. Эхиримжи гъилера адан цийиз жагъанвай эсерар “Самур” журналда чап хъанва: “Акьулдикай кыл кьеридаз”, “Герек туш”, “Хциз насигъат”, “Ярдиз”, “Масадан ярдиз”, “Зуьмуьрда къушра хъиз...”, “Халад руш, ваз вуч хъел ава?”.

АКЬУЛДИКАЙ КЫЛ КЪЕРИДАЗ

Акьулдикай кыл кьеридаз,
Жибиндикай гъил кьеридаз,
Дуст илифдай чил кьеридаз
Лагъ, ви гъихътин салам хъурай?

Чинал тариф ийиз пара,
Гуьгъуьна тваз фитнед хара,
Ахътин кас бес мус а сура
Дуьз хъийидай макъам хъурай?

Къвез ви дердин яцIа гъахъда,
Ахпа риб хъиз ваз акъахда.
Лезги Агъмед, мус дамахда?
Душманриз ам са къам хъурай.

ВАЗ ВУЧ ХЪЕЛ АВА?

Халад руш, ваз вуч хъел ава?
КIани илчи къверивал я.
Тар види яз, атIай емиш
Эхир садаз жеривал я.

А гъуцари кхъей къелем,
АлтIуш хъурай вири алем
На чIурда, луз хъайтIа эгем:
Ам акьулдин кьеривал я.

Фикир ийиз тахъуй маса,
Гъида на ви кылел къаза.
Бубади вун пуддихъ маса
ТакIан садаз гуривал я.

АтIурди туш вахъай зи вил,
Къачурди туш валай за гъил,
Саил хъана, агъузна кыл,
Илчивиле къверивал я.

Агъмед я зун, чуьнуьхда вун,
Куьз герек я акьун-чухун?
КIан я заз ви вилер акун,
Абурни заз жеривал я.

Жуван халкъдиз
лайихлу хъун
бахтлувал я.

Лезги халкъдин
мисал

РИКИЕЛ ХУЬХ!

ГъикI кхъена кIанзава?

Агъа синифра келзавай са къадар аялрилай бязи глаголрикай дуьзда-каз менфят къачуз алакъзавач. Агъадихъ чна и месэладиз баян гузва.

Вахчун (Гахчун, Къахчун, Ахчун). И гафарикай **Гахчун Вахчун** глаголдин рахунрин форма я. **Ахчун** нугъатдин гаф я. Гъавилай литературный члалал текст тукълуьрдайла **Вахчун** ва **Къахчун** гафарикай менфят къачуна кIанзава.

Вахчун гафунихъ агъадихъ галай манаяр ава: 1) жуван шей жуван ихтиярдиз хкун: За адавай цуьруьгъуьл вахчун; 2) жуванди хурун, жуваз кун; 3) кIватIун, гъасилун: Ада цIи никIерай 50 тон къуьл вахчунва.

Къахчун гафунин манаяр ибур я: 1) жуван затI масадавай вахчун, къакъуд хъувун: За вавай вири къахчуда; 2) авайдалай аргуьн а аз вахчун: А як за къахчун эцигнавайди я; 3) вичихъ галаз тухун: Пачагъ вичин назир, везирни къахчун, гадани галаз кIваллиз хтана; 4) са вуч ятлани эцигай, алай чкадилай вахчун: Ахпа хтана за жуван ктабар къахчун; 5) кIватI хъувун: Чакъалдиз сикIери ачкар тIур саягъ акун, амма сухварай акъатайди къахчуз тахъана, ада чил тIушунна; 6) жуваз талукъарнавай затI жував хурун: Ам мажиб къахчуз атанвай.

ЧИР ХЪУН ХЪСАН Я

Пуьнуьгет

Пуьнуьгет къавук жедай гъуьлягъдиз лугъуда. И гъуьлягъ кIвалин руьгъ яз гъисабдай, ам къиникъ къадагъа алай кар тир. Пуьнуьгетди гъарагъайла, кIваллай са кас рекъида лугъудай. Ада гъарай тавун патал къавун чукъвандик са къас фу кутадай. Гилалди ихътин мисал ама: "Вун кIвалин пуьнуьгет яни?" - лугъуда кIваллай экъечIиз такIан ксариз.

Кимкажа

Им гъвечIи северин тухумдикай тир гъайван я. Адак тIимил-шимил севрекайни, маймундикай квайди аквада. Гъайвандин яргъивилел 90 сантиметр ала ва гъадакай акIажариз жедай тумунал 50 сантиметр гьалтзава. КIевиз къадай тумуни адаз тарариз лап хъсандиз акъахдай мумкинвал гузва. Кимкажа Кеферпатан Бразилияда, Перуда, Мексикада ва Флоридада яшамш жезва. Ам Кьиблепатан Америкада чкадин агъалийрин рикI алай кIвалин гъайван я.

ЧИ КТАБРИКАЙ

Тарихдин чешмейрай аквазайвал, чи эрадин сифте кылера ва юкьван виш йисара лезгийрихъ гъаф къьметлу ктабар авай. И хазина чал агакъначIани, делилри субутзавайвал, чи улду бубаяр кIел-кхъинал гъаф рикI алайбур тир. Чна чка атунивай кIелзавайбуруз чи къадим ктабрикай малуматар гун къетI авунва.

патан уьлквейрихъ галаз кIеви алакъаяр арадал атана, меденият ва литература мадни вилик фена. Чкадин шаирри ва алмири гъам лезги члалал, гъамни араб члалал шумудни са къьметлу ктабар кхъена. А ктабра гъам Кьиблепатан, гъамни вири Дагъустандин тарихдиз талукъ марагълу делилар авай.

Р. М. МАГОМЕДОВ,
тарихдин илимрин доктор,
профессор.

Исгъака Дербентда ва адан патарив гвай хуьрера эцигиз тур медресайра лезги ва араб члаларалди тарсар гузва. Лезгандин килин шегъер тир Цахур шегъердин медресада муьдarrisарни факигъар ава... Лугъузайвал, абуру ал-Музанидин "Мухтасар" ктаб ва имам аш-Шафииндин ктаб лезги члалал элкьуьрна, тарсар гудайла абурукай менфят къачузва.

Зекерия АЛ-КЪАЗВИНИ,
XIII виш йисан машгъур
араб космограф.

... Хазри (хазарри-ред.) Къеввар кIеледиллагъ Къулан вацIал кван авай макилара (магъалра-ред.) чукIур тавур са хуьрни са сигърини (шегъерни-ред.) туниш. Вари килисар кIанагъ акъудна. КИтIидин (диндин-ред.), микитдин (илимдин) улубар (ктабар-ред.) вари цIай йагъана кана. Ихътин куна(р) садазни акурди туш(ир). ЧIехи албесди (аллагъди-ред.) абур амилдин (жегъеннедин-ред.) цIайара курай.

**VIII виш йисаз талукъ
"Алупан улубдай".**

Къейд: И вакъиа 627-йисуз хазаррин сердер Жебу хакъанди Закъафкъазиядиз басрух гайи чIавуз кыле фенай. Лезгийрикай къисас къахчун патал хакъанди чи диндизни илимдиз талукъ агъзурралди ктабар цIай яна канай.

X-XII виш йисара Кьиблепатан Дагъустандин Вилик ва Юкьван РагъэкъечIдай

Машгъур везир Низам ал-Муьлк ал-Гъасан ибн Али ибн

Лезгийрихъ чпин члалалди кхъенвай, лугъуз тежедай кван къьметлу, гъилин хатларин гъафни-гъаф ктабар ава. Абуру и ктабар чIехи мугъуббатдив кIелда ва хуьда.

Гильом де РУБРУК,
Французрин король IX
Людвикан посол. 1253-йис.

1098-1099-йисара машгъур алим Абубекр Мугъаммад ад-Дербенди ал-Лезгиди вичин "Райгъан ал-хакаик ва бустан ад-дакаик" трактат тукълуьрна. Ктабда XI асирда идеологиядин, медениятдин ва дуланажагъдин рекъай Дагъустандин гъалар гъихътинбур тиртIа гегъеншидиз ачухарнава.

**Дагъустандин Тарихдин,
Члалан ва Литературадин
Институтдин гъилин хатIарин
фонд. Ф.З.Оп. 1. Д. 94.**

ЦИЙИ ЖУРНАЛ

Алай йисан июндиз Бакуда "Алам" т'вар алай цийи журнал чапдай акъатна.

Пуд ч'лалалди акъуднавай журналдин сад лагъай тилит 64 чиникай ибарат я. Ина урус ч'лалал профессор Ярали Яралиеван "Лезгийрин къадим тарих", тарихдин илимрин кандидат Фейруз Беделован "Лезгийрин халкъдин календарар", художник Дарвин Велибекован "Лезги ч'лал къадим грек алфавитдин гъарфарин т'варарин

макъалаяр, гъак'ни лезги ва азербайжан ч'лаларал макъалаяр гъатнава. Идалай гъейри лезги ч'лал ахтармишзавай американви, "Уфъуькь-С" компанидин лезги проектдин регъбер Чак Доне-такайни малуматар ганва.

И тилитда гъак'ни гъевчи к'елзавайбуруз къиди чин чара авунва.

Журнал арадал гъанвай Руслан Шейдаева вичин сифте гафуна "Аламдин" вилик акъвазнавай везифайрикай ихтилатнава.

Чна цийи журналдин коллективдиз агалкъунар т'лалазва!

"САМУР"

ГАФАПАГ

«Алупан улубда» гъатнавай къадим лезги гафар

(Эвел газетдин 2012-йисан 26-май ва 22-июнь тилитра)

К
К'еле к'еле
К'елет к'еле
К'еретI десте
К'уьнк'е эвел

Л
Лаз лезги князлухдин т'вар
Лазик лезги вилайтдин т'вар
Лакл гъед Уран
Лар лар (яйлах)
Лас секин
Ласвал секинвал
Лацу гъед Меркурий
Лег лезги тайифадин т'вар
Лезг лезги тайифадин т'вар
Лекъ лезги тайифадин т'вар
Леф къибле пад
Либис хийир, хъсанвал
Либиса хъсанвал ая, хийир це
Либисрай хъсанвал авурай,
хийир гурай
Луьк'енар луьк'уьнар

М
Магъ яш; жафа
Магъ агъак'уьн жафа ч'лугун
Макил магъал, аялат, князлух
Мактун варлу, девлетлу
Мактунвал варлувал, девлетлувал
Макъ акъул
Макъраг уст'ар (ц'лан уст'ар)
Макъсан играми, пак
Макъу акъуллу
Мали ибарат
Мас къимет
Маскут Муьшкъуьр

Маск'у миск'ин
Марзубан идара ийизвайди
Марзубанвал идара авун
Мегъ пад рагъэкъеч'Идай пад
Мерк бурж; савкъват, пай
Мех махлукъ
Мехд масса
Мехел махлукъат, жемят
Мигъер талан
Мидив несил
Мийах атлу
Мийахар атлуяр
Мик лезги тайифадин т'вар
Микил къисмет
Микит илим
Микитис алим
Милегъ несигъат, теселли;
гъикая

Мин (мини) шак
Минал гъейбатлу;
къудратлу
Миран зулум, азаб
Митив сихил, тухум
Митхи иер
Миг'игъ хъун табий хъун
Мих мана, метлеб
Мич'ер мич'и ч'лавар, йиф
Муг (мугъ, мук) лезги тайифадин т'вар
Мукан лезги вилайтдин т'вар

Мукзар гъед Плутон
Мулал август
Мул хъун чка къун, ацукъун
Мулк мулк
Мулу мал-къара
Мур гъунар
Мурбат гуьмбет; икона
Муш лезги тайифадин т'вар
Муьшкъуьр лезги вилайтдин т'вар
Мэрк пай (талантдикай)

Н
Нава минет
Нагъ аялат
Нех асул, кар алай
Ник'и зегъмет
Нисир меслят
Нихчир вагъши
Нйанин шарвал гъед Сатурн
Нугъ Нугъ
Нук'а къаддар; асарат
Нус тербия
Нус гун тербия гун

П
Пакул Баку (Паку)
Палас веревирд, фагъум
Паласа паласа
Палк гъайван
Палкам балк'ан
Парсар (парусар) фарсар
Парст'ат'и фарс тат
Партав Партав Бердедин
къадим т'вар);
такабурлу

Партавви партавви
Пер хъун (хун) магълуб хъун
Писир меслят
Пумпик Помпей
(Румдин сердер)
Пат'и'ес килисадин ч'ехиди
Пен'есбур писбур, гунагъкара
Песун ихтияр гун, теклифун
Пил зегъер, агъу

Р
Регъ пад рагъак'Идай пад
Регъуьн рехъ суьруь фейи рехъ
(млечный путь)
Рум Рома
Рум п'есун вилик акъатиз
ихтияр гун
(Гуьгъ ама)

РЕДАКЦИЯДИН МУГЪМАНАР

Къебеле райондин Гъемзели хуьре яшамииш жезвай, "Самурдин" таъсиб ч'лугъвазвай, ц'удралди къебелевийрив газет кхъиз тунвай т'вар-ван авай духтур Шагъисмаил Исмаилов и йикъара вичин уьмуьрдин юлдаш, райондин к'венк'ивечи муаллим Гуьлейфе Исмаиловадихъ галаз чи редакциядин мугъман хъана.

ГАРМОНИЗАТОРДИН АЛАМАТ

Самарадай тир инженер Александр Степашкина цийи гармонизатор арадал гъанва. И прибордин куьмеқдалди ада 4 йисан къене вичин рақди кунвай жигерар сагъарна. Рентгенди къалурнавайвал, адахъ эсиллагъ и азар кумач.

Цийи гармонизаторди машин гъалзавайбуру авариядикай хуьз куьмеқ гуьзва. И приборди гзаф зегъерлу недай-хъвадай зат'ар 15 декъикада, т'имил зегъер квайбуру 15 секундада зегъердикай михъзава. Гармонизатордин куьмеқдалди гъар са инсандивай вичин организмдин энергия артухариз жеда.

Лезги
манийрал
рик'и
алайбур
патал
шад
хабар!

Бакуда "Сувар" ансамблдин "Чан дидедин" т'вар алай нубатдин - 5 - лагъай альбом MP-3 форматда чапдай акъатнава. Им фадлай альбомдин рехъ хуьзвайбуру патал хъсан савкъват я.

Виликдай хъиз цийи альбомдани шаир-композитор Седакъет Керимовадин манийри кьет'ен чка къазва. Абурук авторди эхиримжи йисара кхъенвай ва халкъдин сиве гъатнавай "Заз яр ава",

"Мехъер я", "Баде", "Зарият", "Къафкъаз", "Ватан", "Чан дидедин" хътин маниярни акатзава. Абуру Жавагъир Абдуловади, Роза Гъажимурадовади, Жемила Заловади ва Элвина Гъейдаровади лугъуьзва.

Альбомда Заур Мусаева ягъизвай лезги халкъдин макъамрикай "Экуьнар", "Дагъларин авазарни" гъатнава. Ина ансамблди цийи къилелай туьк'уьрнавай са шумуд халкъдин маныни ава.

БУДУГЪВИЙРИН МУЗЕЙ

Хачмаз райондин Ергуьжрин хуьре арадал гъанвай будугъвийрин музейда гзаф марагълу экспонатар к'ват'нава. И музей арадал гъиз куьмеқ ганвайбуру чи республикадай къеце яшамииш жезвай будугъвийр я. Абурун макъсад и музейдин куьмеқдалди халкъдин тарихдинни медениятдин делилар гедежег несилрал агакъарун я. Музейда 1820-1825-йисариз талукъ самовар, къадим хъенч'ин къапар, квар, get'le, чхра, халича храдай алатар, къадим халичаяр, кутарар, къажгъанар, негъреяр, курар ва маса зат'ар к'ват'нава. Санлай ина 100-далай гзаф экспонатар ава. Абурукай виридалайни къадимди вичихъ пуд виш йисан тарихар авай къаб я.

Чеб лезги ч'лалан группадин халкъарикай тир будугъвийриз тарихдин вакъийайри гзаф басрухар гана. Халкъдин вадакай къуд паюниз хайи ч'лал цизмач. Дидед ч'лал, тарих, меденият хуьн патал халкъдин к'венк'ивечи ксари генани ч'ехи алахъунар авуна к'ланзава.

ALLAH RƏHMƏT ELƏSİN!

"Samur" qəzeti redaksiyasının kollektivi Xəlilbəy Günəşova atası

Günəş müəlliminin

vəfatından kədərli olduğunu bildirir və dərin hüznü başsağlığı verir.

SAMUR

Baş redaktor
Sədaqət KƏRİMOVA

Redaksiyanın ünvanı: AZ 1073 Bakı, Mətbuat, prospekti, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 3-cü mərtəbə, 101-ci otaq.

www.samurpress.net
www.sedagetkerimova.com
e-mail:sedagetkerimova@rambler.ru

Hesab nömrəsi
26233080000
"Kapital bank"ın 1 saylı
Yasamal filiali
kod 200037
VÖEN 130024708

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Mətbuat və
Informasiya Nazirliyində
qeydə alınmış.
Qeydiyyat nömrəsi - 78

İndeks: 5581

Tiraj: 3000

Tel: 432-92-17